

שיעור הלכתי שבועי מפי מורנו ורבנו
הרה"ג דוד שלום נקי שליט"א
מו"צ ומחבר סדרת הספרים "בהלכה ובאגדה"

השיעור נמסר בימי ראשון בשעה 19:00
בבית הכנסת "אהל זאב" רחוב בר כוכבא 12 דימונה

גליון 36

"ותתענג בדשן נפשכם, הטו אַזְנֵיכֶם וּלְכוּ אֵלַי, שְׁמְעוּ וּתְחִי נַפְשְׁכֶם" (ישעיה נה ב)

ותתענג בדשן

עוד בענין מקום המגורים לאברכים וחיוב מינוי רב בכל בית כנסת

צריכים להתאמץ הרבה הרבה לזיכוי הרבים. השמעתם? מי הרגו 70,000 מישראל? הסנהדרין!!! "הביטו אל אברהם אביכם... כי אחד קראתיו ואברהם ואברהם". עשירי לשיעור של מרן זצ"ל. איך התחיל הרב זמיר כהן. הרב שמסר שיעור לבדו בבית הכנסת "מוסיוף", ואחר כך גילה שהיו 5,000 צופים. כולל אברכים מסודר. חיוב מינוי רב בכל בתי הכנסת, גם של אברכים ובני תורה. תפקידו של גבאי. כתיבת חוזה מראש. בלי דעת תורה, לא שווה כלום. רב קבוע ולא רב אורח. איני דר אלא במקום תורה. חינוך טהור לילדים. זכויות נשות האברכים הללו. "ברוך אשר יקים את דברי התורה הזאת".

צריכים להתאמץ הרבה הרבה לזיכוי הרבים

א. בסוף השיעור הקודם הבאנו מה שכותב הרמב"ם (הלכות עבודה זרה פ"א ה"א) על אברהם אבינו, שכיון שהכיר וידע את בוראו, התחיל לעמוד ולקרוא בקול גדול לכל העולם ולהודיעם שיש אלוה אחד לכל העולם, ולו ראוי לעבוד, והיה מהלך וקורא ומקבץ את העם מעיר לעיר ומממלכה לממלכה, עד שהגיע לארץ כנען, וכיון שהיו העם מתקבצים אליו ושואלים לו על דבריו, היה מודיע לכל אחד ואחד כפי דעתו עד שיחזירהו לדרך האמת, עד שהתקבצו אליו אלפים ורבבות, והם אנשי בית אברהם ושתל בליבם העיקר הגדול הזה. ע"ש. והנה הראב"ד שם תמה, והרי בארץ כנען היו גרים שם ועבר, ואיך לא היו מוחים בעם שעובדים עבודה זרה? ומרן הכסף משנה תירץ, ששם ועבר באמת היו מודיעים את דרך ה' לתלמידיהם שהיו באים אצלם, אבל לא התעוררו לקרוא ולהכריז ממש כמו אברהם ללכת ולכתת רגליהם ממקום למקום, ולכן זכה אברהם שגדלה מעלתו ביותר. הו"א אומר שכדי להיות ממש "מזכה הרבים", לא די בזה שאדם יגיד אני יש לי בית הכנסת ואני מוסר שם שיעור בכל ערב, וחזק וברוך, אלא צריך גם להשתדל יותר ויותר לעשות מאמצים כבירים, איך בכל זאת נוכל להשיב עוד ועוד בנינים להקב"ה. וכן אמרו בתנא דבי אליהו (רבה פרשה ב): ושמא תאמר אותם שבעים אלף שנהרגו בגבעת בני בנימין, מפני מה נהרגו (עין שופטים פרקים יט - כא)? לפי שהיה להם לסנהדרין גדולה לקשור חבלים של ברזל במתניהם ולהגביה בגדיהם למעלה מארכובותיהם [כדי שיזדרזו בהליכתם], ולחזר בכל ערי ישראל, יום אחד ללכיש, יום אחד לבית אל, יום אחד לחברון, יום אחד לירושלים,

וילמדו את ישראל תורה ומוסר, כדי שיתגדל ויתקדש שמו של הקב"ה בעולם כולו שברא מסוף העולם ועד סופו. והם לא עשו כן אלא כשנכנסו לארצם, כל אחד מהם נכנס לכרמו ויינו ושדהו, ואמר, שלום עליך נפשי, כדי שלא להרבות עליו את הטורח. לפיכך בגבעת בנימין שלא היו עוסקים בתורה ובדרך ארץ, כשעשו דברים מכוערים ושאנים ראויים, ביקש הקב"ה להחריב את כל העולם כולו, אמר לא נתתי תורתי לאלו, אלא בשביל שיקראו וישנו בה וילמדו הימנה דרך ארץ, לפיכך נתקבצו עם ישראל ויצאו למלחמה ונהרגו מהם שבעים אלף. ומי הרג את כל אלו? הו"א אומר, לא הרגו אותם אלא הסנהדרין". מבהיל ומפחיד ביותר. זו באמת התביעה עלינו להתאמץ ולכתת רגלים, כדי לפקוח עיניים עוורות, להורות לעם את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו. וכמו שדרשו מהפסוק (שופטים ה ט): "רַכְּבֵי אֶתְנוֹת צְחָרוֹת יִשְׁבִי עַל מִדְּיָן וְהִלְכִי עַל דֶּרֶךְ שִׁיחֹר", אלו תלמידי חכמים, שמהלכים מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמד בהם תורה (עין עירובין נד ע"ב). וזה שאמר הפסוק (ישעיה נא א): "שְׁמְעוּ אֵלַי רִדְפֵי צֶדֶק מִבְּקִשֵי ה', הַבִּיטוּ אֶל צוֹר חֲצַבְתֶּם, וְאֶל מַקְבַּת בּוֹר נִקְרַתֶם. הַבִּיטוּ אֶל אַבְרָהָם אֲבִיכֶם וְאֶל שָׂרָה תְּחוּלְלֶכֶם, כִּי אֶחָד קָרָאתִי וְאַבְרָהָם וְאַרְבֶּהוּ". ולכאורה באיזה ענין כוונת הנביא שעלינו להביט אל אברהם אבינו? אלא אומר המדרש (בראשית רבה לך לך פרשה מא), אברהם אבינו נקרא אברהם העברי, על שם שהוא היה מעבר אחד וכל העולם כולו מעבר אחר, הוא היחידי שהכיר את בוראו ויצא בפרהסיא נגד כל העולם, אבל המעלה שלו היתה שהוא לא הסתפק במה שהכיר לעצמו, אלא ויַטֵּע אֶשֶׁל בְּבָאָר שֶׁבַע, וַיִּקְרָא שֵׁם בְּשֵׁם ה' אֵל עוֹלָם", וכמו שדרשו רבותינו (סוטה י סע"א), אל תקרי 'ויקרא' אלא 'ויקריא', מלמד שהקריא אברהם אבינו את שמו של הקב"ה בפי כל עובר ושב. ובדרך זו הכניס אלפים ורבבות תחת כנפי השכינה, ואם אברהם טרח ויגע להכניס עוד נפש ועוד נפש תחת כנפי השכינה, אף שהם היו נפשות של גויים, שנאמר: "וְאֵת הַנְּפֹשׁ אֲשֶׁר עָשׂוּ בְּחַרְוֶן", אברהם מגייר את האנשים, שרה מגיירת את הנשים (מדרש אגדה פרשת לך לך), על אחת כמה וכמה שמוטלת עלינו החובה להשתדל עם אחינו בשרנו, שלצערנו התרחקו משמירת התורה והמצוות, ולקרבתם תחת כנפי השכינה. זהו שאמר הפסוק: "הַבִּיטוּ אֶל אַבְרָהָם אֲבִיכֶם... כִּי אֶחָד קָרָאתִי וְאַבְרָהָם וְאַרְבֶּהוּ". הביטו אל אברהם שהיה בתחילה יחיד בעולם - אבל אחר כך - וַאֲבָרְהָם וְאַרְבֶּהוּ, אלפים ורבבות הכניס אברהם תחת כנפי השכינה. לכן לא יתייאש אדם לומר, מה כבר אני יכול לעשות, מי מכיר אותי בכלל, אלא כל אחד ואחד יתאמץ כמיטב יכולתו להתחיל להרבות פעלים לתורה אפילו למתי מעט, והקב"ה יקיים בו וַאֲבָרְכֶהוּ וְאַרְבֶּהוּ, כמו אברהם אבינו שהיה יחיד, והקב"ה גידל אותו והגיע אותו לממדים עצומים אל על. ותהילות לאל יתברך, גם בדורות שלנו אנחנו רואים בעליל, רבנים שעושים זיכוי הרבים, והתחילו בזמנו 'בקטנה' זעיר פה זעיר שם, אבל אחר כך הקב"ה ישתבח שמו קיים בהם (ישעיה ס כב): "הֲקֵטַן יְהִי לְאֶלֶף וְהַצְעִיר לְגוֹי עֲצוּם", וכן (איוב ח ז): "יְהִי רֵאשִׁיתָּ מִצֶּעֶר, וְאַחֲרֵיתָּ יִשְׁגָּה מֵאֵד".¹

שיעורים בערבים, ומר דודי ה"ו סיפר לי שהיה אוסף מנין לקדיש שלאחר השיעור,

¹ ומי לנו גדול ממרן זצ"ל שכשחזר ממצרים לפני כשבעים שנה, התחיל למסור

ג. לכן גם בשאלה שדנו בה בשיעור הקודם מאותו אברך ירושלמי, האם להמשיך לגור בירושלים עיר הקודש, או לצאת לערים אחרות ששם יש הרבה יותר ציבור שצמא לתורה, ובעוונות אין מספיק מי שישקה אותם ויתן להם תורה ודעת, בוודאי שזו הדרך הנכונה והמועדפת לכתחילה לצאת לערים כאלו ולזכות את הרבים ביתר שאת ויתר עוז. רק שישנם כמה פרטים שכדאי לבאר בזה. ראשית צריך לדעת, שאין לאברך צעיר מה לצאת למקומות כאלו, בלי לבדוק מראש שיש שם כולל אברכים מסודר, עם לימוד כיאות שהוא מתחבר אליו, כדי שבעזרת השם הוא יפרח ויגדל מעלה מעלה, כי עם כל הכבוד למעלת זיכוי הרבים העצום והאדיר, אבל חלילה שיזניח האדם את הלימוד ולא יתקדם, וכמו שנאמר (קהלת יח): "טוב אָשֶׁר תִּאָחַז בְּזָהָה, וְגַם מִזֶּה אֵל תִּנְחַן אֶת יָדְךָ, כִּי יָרָא אֱלֹקִים יִצְאֵךָ אֶת כָּלְךָ".² ופעם כשמרן זצ"ל דיבר בשבח זיכוי הרבים, אמר: אבל מי שלא ילמד תורה, יהיה חלילה "עם הארץ", ומה יהיה ממנו?! הרי כל זמן שהוא לא לומד תורה, הוא שוכח. לכן אדרבה ילך למקום שיש שם כולל טוב ויגדל וישגשג בתורה, ותהיה לו סייעתא דשמיא יותר, גם בזיכוי הרבים וגם בלימוד.³

כמובן שאת הכל צריך לעשות בצורה מתונה וחכמה וְתִשְׁעָה בְּרֵב וְיַעֲץ, ולא להתלהב מדי ולעשות דברים בפזיזות. ולמשל, אם מציעים לו לעבור למקום מסוים, ואומרים לו שיתנו לו לכהן כרב "בית הכנסת" ששם ימסור שיעורים ויזכה את הרבים, ויקבל משכורת טובה וכו' וכו'. מאוד חשוב להתעניין ולבדוק את הדברים היטב קודם לכן, מי הם האחראים במקום.⁴ כי לצערנו הרב, רבו הגבאים המתפרצים, ומהם ועד להיות מחזיקים בית כנסת כהוגן, רחוק כמטחווי קשת, כי אינם מבינים באמת בערך התורה ובערך לומדי התורה, אינם יודעים במה להשקיע ובמה לא להשקיע. נכון שהגבאי צריך לדאוג גם לצרכים הגשמיים שיהיה חשמל וניקיון, אבל זה הדבר הטפל שבתפקיד שלו, עיקר התפקיד שלו זה לדאוג שהמקום יהיה מקום של תורה, שיהיה פתוח כמה שיותר כדי שיוכלו הבאים לעסוק בתורת השם כרצונם, לקנות ספרי ש"ס ופוסקים שילמדו בהם. להאהיב את התורה על הבאים, ולא לגעור בהם אם פתאום נשפך תה או קפה ומשהו כזה.⁵ ואדרבה, ישמחו על הזכות שניתנה להם לשרת את הציבור באמונה, וינצלו את זכותם להנעים ללומדים, ולהרבות חשקם לבוא לבית המדרש, ולהביא עמהם עוד ועוד חברים

וככה התחיל עוד מעט ועוד מעט עד שפרח וגדל בממדים ענקיים. וגם כשכבר התפרסם הרב, והיה בר ראשי תל אביב, היה מוסר שיעורים בבתי כנסת גם כשהיו שם מספר מועט של אנשים. ופעם כששאלו את מרן על זה, אמר: וכי להם לא מגיע ללמוד תורה?! ופעם אחרת אמר, אני לא מסתכל רק על אותם שנראים לנגד עיני, אלא על הדורות הבאים שלהם, שבזכות זה הם ישלחו את בניהם לתלמודי תורה וישיבות קדושות, ויצאו מהם דורות דורות של יראי שמים ותלמידי חכמים. וכמו שכתב מרן (חזו"ר ארבע ענייני עמ' תקב): "זכיתי להסתופף בצילו של המאור הגדול מורי ורבי עטרת ראשי רבנו עזרא עטייה זצ"ל ראש הישיבה, והשפיע עלי הגאון מורי ורבי למסור שיעורי ערב ובעלי בתים וטמונים בו, ורצה מאוד לצאת לעם שבשדות כדי עליהם לשלוח את בניהם לישיבה. ולאט לאט התחילו לזרום לישיבה כל חניכי התלמוד תורה, ואז נפתחו כמה ישיבות קדושות לתלמידים הצמאים לדבר ה"ע"ש.

ואל תצטער על שאתה מטפל בענייני הציבור ועל ידי כך אתה מתבטל מעסק התורה, כי אחוז בזה וגם מזה אל תנח ידך, כי שניהם כאחד טובים, ועל ידי הכל זוכה לחלוקת דרבנן [לבוש כבוד לחכמים] וכו', כי עסק התורה לחוד, וצרכי ציבור לחוד, וכן תפילה לחוד, ומכולם יחד יעשו אותם לבושי כבוד, שיתלבש בהם האדם כשיצא מהעולם הזה, לכן עסוק בכלם. ע"ש.

³ ושמעתי פעם ממרן זצ"ל שאמר: "וכי הקב"ה החסיר משהו מהתורה שלי", אדרבה כשמזכים את הרבים, הקב"ה נותן סייעתא דשמיא להבין יותר טוב ולזכור יותר.

⁴ ולא לוותר על כתיבת חוזה מראש, כי בלי חוזה מסודר כהלכה לזמן מסוים שנתיים, שלש, אין לרב שום אחיזה במקום, ואם חלילה יחליטו האחראים פתאום להוציא אותו, קשה לתבוע אותם בדיון, אבל כשיש חוזה מראש והכל כתוב, כולם משועבדים למה שכתוב. וגם זה כולי האי ואולי, כי רבו המקרים שגם עם חוזה, ברגע שהחליטו האחראים שמשוהו לא מצא חן בעיניהם, עשו ככל העולה על רוחם, ללא פחד וללא מורא מההלכה. וה' הטוב יכפר בעד. לכן מאוד חשוב גם להחתים מראש שייסכימו על רב מסוים שהוא יהיה הבורר והמכריע ביניהם, וככל אשר יאמר כן יעשו. ועם הכל ומעל הכל, צריך שתהיה יראת שמים, 'כי אָמַרְתִּי רַק אֵין יָרֵאת אֱלֹקִים בְּמִקּוֹם הַזֶּה וְהַיְיָגוֹנִי', אם אין יראת שמים אמיתית, לא יעזור חוזה ולא רב מכריע ביניהם ולא אף אחד. לכן צריך הרבה הרבה סייעתא דשמיא, להתפלל להקב"ה שיכונן את האדם למקום של אנשים יראי שמים אמיתיים, ממושמיעים לדעת תורה.

⁵ ועיין במהרש"א (קידושין ל ע"ב) על הפסוק (תהלים קכז): "כִּחְצִים יָבִיד גְּבוּר, פֶּן יִבְנִי הַנְּעוּרִים, אֲשֶׁרֵי הַגֵּבֵר אֲשֶׁר מֵלֵא אֶת אֲשַׁפְתּוֹ מֵהֶם", כי עיקר החידוד והשינוי הם בימי הנערות, ויש בעלי בתים המונעים את הנערים מללמוד בביתם, שאומרים שהם ממלאים ביתם באשפה, על כן אמר, אשרי הגבר אשר מלא על ידי הנערים הללו את ביתו באשפה, ואינו מונע את ביתו מהם. ע"כ. ואם כך הוא על המונעים את הנערים מללמוד בביתם הפרטי, קל וחומר על המונעים את הנערים מללמוד בבית ה', אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות.

ובספר הזכרון כנסת עזרא (עמוד ק) מסופר על הגאון רבי ניסים הררי רפול זצ"ל (מאמר צובה לפני כ-150 שנה), שלמרות ענוותנותו הגדולה, אבל כשנגע הדבר בכבוד התורה ולומדיה, היה עומד בפרץ ומתגבר כארי. ופעם היו לומדים בחורים צעירים ב"מדרש חסידים" לאור מנורת שמן. אחד הבחורים לא שם לב, ובטעות נשפך לו שמן על מקום מושבו של אחד המתפללים. כשהגיע זמן התפילה, בא איש זה וראה את מקומו מלוכלך בשמן, התרגז על הבחורים הלומדים וגער בהם ונזף בהם. כששמע הרב, ניצב כארז וצעק עליו, ואמר לו: אם ישפכו שמן על בגדי, [והרב היה רגיל ללבוש בגדי משי נאים אפילו בימי החול], לא אכעס ולא אגער בהם ובלבד שיעסקו בתורה, ואתה גוער על העוסקים בתורה? אוי לה לאותה בושה, אם יחלש בחור זה ויתבטל מלימודו, לא נמצא שאתה גרמת לכך?! שכמו ששכר תלמוד תורה כנגד כולם, כך עונש ביטול תורה כנגד כולם.

גם בספר קדושת בית הכנסת (עמוד קטו) הובא מעשה על הסטייפלא, שפעם בא אליו אדם מלונדון, וכשאמר לו את שמו, שאלו הרב, האם יש לך אח שגר בשיכון ויזניץ בבני ברק, ושמו כן וכך? השיב, כן. אמר לו הרב: תבקש ממנו שיבוא אלי. כאשר בא אליו, שאלו הרב, האם כשהיית בחור למדת בבית מדרש פלוני בימי שישי אחר הצהריים? השיב, כן. שאלו הרב, האם אתה זוכר את השמש שהיה פעם מנקה את בית המדרש? השיב, כן. אמר לו הרב, הנה הלילה הזה, בא אלי אותו שמש בחלום, ואמר לי שאין לו מנוחה בעולם העליון, בגלל שהיה מפריע לך בלימוד, והיה מקים אותך ממקום למקום, ולכן אני מבקש ממך שתלך מיד על קברו, ותמחל לו על כל מה שציער אותך וביטל אותך מלימודך, וכך עשה. ואמר הרב, שאף על פי שהיה השמש צריך לנקות את בית המדרש, בכל זאת לא היתה לו מנוחה בעולם הבא על שהפריע ללומדים, והיה לו לעשות כן בלי להפריע את לימודם. ישמע חכם ויוסף לקח.

כמו כן, רבנים בדורנו עכשיו שגם כן התחילו במתי מעט ועלו והתעלו, מבחינת (דברים יב): "בְּשִׁבְעִים יָפֶשֶׁת יָרְדוּ אֲבֹתֶיךָ מִצְרָיִם וְעַתָּה שְׁמַךְ ה' אֱלֹקֶיךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לְבָב", ונביא רק דוגמא אחת, ידידנו הגאון הרב זמיר כהן שליט"א, כמה פעמים הוא סיפר שהוא הרגיש את הכוחות הטמונים בו, ורצה מאוד לצאת לעם שבשדות כדי להגיש לפנייהם את דבר ה' באמונה והוכחות מדעיות שהקב"ה ברא את העולם, ולכן ניגש לארגון "ערכים" שיקבלו אותו למרצה אצלם, אבל הם לא הסכימו, [לא הכירו בזמנו מספיק בגדלותו ובמתקן שפתיו להפוך את העולם], ודוקא בגלל זה, אמר לעצמו "אם אין לי מי ל", והלך ופתח בעצמו את ארגון "הידיברות", וברוך השם 'בן פורת יוסף' עלה והתעלה, כן ירבה וכן יפרוץ. אני זוכר בזמנו לפני כחמש עשרה שנה, מרן זצ"ל הורה לטר התקשורת דאז ר' אריאל אטיאס לתת לרב זמיר לפתוח את ערוץ "הידיברות" בטלוויזיה, ועשר על זה כנס ענק באצטדיון "יד אליהו" בתל אביב, ומרן בכבודו ובעצמו הגיע לכנס כדי לחזק את הדבר הזה, כי מרן ידע מהי המשמעות הענקית של דבר כזה, הרבה אחים שלנו מסכנים שעדיין לא שומרים תורה ומצוות, הם לא יבואו לשמוע דרשה, הרצאה, בבית הכנסת או באולם, הם רוצים אבל הם מתיבישים, שלא יגידו שהם באים לחזור בתשובה וכו' וכו', אבל על ידי ערוץ "הידיברות", הם יושבים בבית, ובמקום שהם יושבים בכל ערב בסלון יצופים, פתאום הם מקבלים בטלוויזיה שלהם מסר תורני, הוכחות מהמדע, דברים מחזקים לשמירת התורה והמצוות, ואף אחד לא יודע ולא רואה אותם, מי פילל ומי מילל, שיבוא דור כזה.

והיום זה כבר עוד יותר קל, על ידי הפלאפונים המשובשים שיש בעוונות או דרך כל מיני אפשרויות אחרות שאינני בקי בהם, ישנם רבים שצופים בשיעורי תורה. וסיפר לי תלמיד חכם חשוב מירושלים עיר הקודש, שבעוונות בתחילת הנגיף השם יצילנו, בחודש ניסן כשעשר סגר בכל הארץ וסגרו את כל בתי הכנסת וכו', כמובן בית הכנסת "מוסיוף" היה סגור ומסוגר, אין יוצא ואין בא, לא תפילות ולא שיעורי תורה. והנה יום אחד מתקשר אליו יהודי יקר אוהב תורה, ושואל אותו האם כבודו רוצה למסור שיעור במוסיוף? אמר לו כן, אבל מי יבוא לשיעור? אמר לו, הרב יבוא ולא ידאג. הוא מגיע למוסיוף, הוא רואה הכל סגור. מתקשר אליו, אומר לו תכנס מאחרי הבנין, יש איזה פתח צר, לא נראה ולא ניכר כלל ועיקר, הוא נכנס משם, אבל אין נפש חיה, כולם סגורים בבתיים, אמר לו אל תדאג תיכף יבואו. והנה פתאום מגיע אדם אחד, אומר לו, הרב ישב פה. הוא פתח את המצלמה, אמר לו, כבודו יזכר אל מול פני המצלמה, ולא ידאג, ישנם אנשים שיושבים בבתיים ובכל אתר ואתר יצופים. [הוא סיפר לי, שהצלם לאחר סידור את המצלמה, ברח משם, אפילו הוא לא נשאר בשיעור מהפחד שהיה בזמנו שלא יהיו הדבקות חלילה, השם ירחם ויציל]. והנה הוא אומר, ישתבח שמו לעד, לאחר הדרשה שהוא נתן, הוא רואה 'בן פורת יוסף' 4,000 צופים שמעו את השיעור. איזו שמחה היתה לו על הזכות שהקב"ה נתן לו. אמר לו אותו אדם שהזמין אותו, מתי שכבודו רוצה יבוא, והוא ניצל את זה כיאות, ובא בכל יום לתת תורה לזכות את הצופים היקרים, פלא פלאות. הוא אמר לי, אילו לפני כמה שנים היה מתפתח דבר כזה, מרן היה יושב כל היום מול המצלמה ומזכה את הרבים...

² וכמו שאמר לו המלאך המגיד למרן הבית יוסף (מגיד משירים פרשת שמות דף מז ע"ב),

לעסוק בתורה, ואז אשריהם בעולם הזה, וטוב להם לעולם הבא. לבד מזה, תפקידו של גבאי, להביא תלמיד חכם למקום שיוורה לציבור את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו, כי בלי זה אין שום התקדמות, יכולים אנשים לבוא חמישים שנה לבית הכנסת להתפלל בחול ובשבת שלש פעמים ביום, אבל אם אינם יודעים מה זה קביעת עיתים לתורה, אם אין להם מי שידריך ויכוון אותם, חבל עליהם, הם ישארו עמי הארצות גם בגיל שישים ושבעים. הידיעות של ילד בתלמוד תורה בגיל שבע, שמונה, בפרשת השבוע והלכות פשוטות, עולות עליהם. ולא כאן המקום להאריך בדברים כואבים אלו שמצויים לצערנו הרב בהרבה מקומות, ממש מבחינת (אבות פ"ג מ"ה): "ישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ, שמוציאים את האדם מן העולם."

בלי דעת תורה לא שווה כלום

ד. אבל צריך לדעת שברור הדבר שגם במקום שמביאים תלמיד חכם שימסור שיעורי תורה, אבל אם אינם ממושמעים באמת לדעת תורה לכל אשר יאמר כי הוא זה, בדרך כלל ממקום כזה לא יצא באמת זיכוי הרבים אמיתי מתמשך, להקים דורות ישרים ומבורכים שישלחו את בניהם לתלמודי תורה וישיבות. אולי זה יהיה נחמד לחיזוקים זמניים, אבל לא יותר מזה. ואסביר דברי, כל בר דעת מבין, וזו הלכה פסוקה ומפורשת שחובה גמורה על כל ציבור לדאוג שיהיה להם רב קבוע מורה הוראה, שידריך אותם ויורה להם את ההלכה למעשה, וכמו שפסק מרן בשו"ע (או"ח סימן נג סכ"ד), ציבור שאין להם רב מורה הוראה, וגם אין להם שליח ציבור שיוציא אותם ידי חובתם, ואין להם לשלם די ממון לשניהם, ויותר על שליח ציבור, על אף שהם עמי הארץ ולא יודעים לקרוא ולהתפלל ואין מי שיוציא אותם ידי חובת תפילה, וישלמו לרב מורה הוראה, כי הרב יודיעם תורת השם ומשפטיה, שזה עדיף מתפילה. גם הגאון יעב"ץ כתב, הדבר פשוט שבוודאי עדיף רב מורה הוראה, כי אי אפשר לקהל בלא רב, שלא כולם בקיאים בהלכות, וכל קהל מוכרחים להיות להם מורה הוראה ורועה צאן קדשים. וכתב המשנה ברורה בביאור הלכה (ש"ס): **מכאן יש ללמוד גודל החיוב המוטל בכל מקום בישראל למנות אלוף לראשם רב מורה הוראה אשר יורה להם במצוות התורה ומשפטיה, ולא יהיו כעיוורים המגששים באפלה. ומזה ימלאו פחד ורתת אותם שאין להם רב ומורה צדק, ועוון גדול הוא, כי הלא צריכים הם למורה צדק אשר יורה להם בהלכות שבת, יום טוב, פסח, טהרה, כשרות, וכל שאר דיני תורתנו הקדושה אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, וסוף דבר שבלי הנהגת רב ומורה צדק ומנהיג בדרכי השם, בודאי שיבואו לידי חילול שבת ויום טוב ואכילת איסורים וחשש חמץ ועוד כמה איסורי כריתות חס ושלום.** ובשו"ת מהריט"ץ כתב, וכל קהל ועדה מישראל שאין ממנים עליהם בשכר, חכם גדול בתורה אשר ינהיגם בדרך ישרה, קרוב בעיני לומר שהם עוברים באיסור לא תעשה, שנאמר (במדבר כו יז): **"ולא תהיה עדת ה' כצאן אֲשֶׁר אֵין לָהֶם רֹעֵה".** ומשמע מהרמב"ם שכופים על זה, ופשוט. וכן כתב הגאון מהר"ש הלוי, שלענין מינוי מרביץ תורה, אפילו אם רק מיעוט הקהל רוצים, יכולים לכוף את הרבים המונעים. והסכים עמו הגאון מהר"ש (ובי חיים שבת), רבה של סלונקי לפני כ-400 שנה) וכתב, שהמונע את הקהל ממינוי מורה צדק ומרביץ תורה, הרי הוא בכלל המעכב את הרבים מלעשות מצוה, שחייב נידוי, ואין לך מצוה גדולה מזו להרביץ תורה לרבים ולזכותם, להורות להם הדרך הישרה. ובשו"ת מור ואהלות כתב, יש לתקן מס

להביא חכם המורה דיני איסור והיתר, לבל יהיו מוכשלים באיסורי תורה משום שאין להם מי שיוורה להם הדרך הישרה, וחיוב מוטל על כל איש מישראל להסיר מכשול מקרב עמנו. ולדעתי זה עדיף יותר ממצות פדיון שבויים, שזה הצלת גופו וזה הצלת נשמתו, וגדול המחטיאו יותר מן ההורגו, ואם בעבור מצות פדיון שבויים תיקנו לשלם מס, כל שכן בעבור הסרת מכשול מבני ישראל על ידי רב מרביץ תורה. (עיין שו"ת יביע אומר ח"ד י"ד פ"ח) וכתב הרמב"ם (הלכות תשובה פ"ד ה"א): **חמשה דברים הנועלים דרכי התשובה בפני עושיהם, ואלו הם... השונא את התוכחות, שהרי לא הניח לו דרך תשובה, שהתוכחה גורמת לתשובה, שבזמן שמודיעים לו לאדם חטאיו ומכלימים אותו חוזר בתשובה... וכן... וכן ציווהו האל לישעיהו הנביא להוכיח את ישראל, שנאמר (ישעיה נח א): "קְרָא בְּגֵרוֹן אֶל תַּחֲשֵׁה, פְּשׁוֹר הָרֶם קוֹלְךָ, וְהִגַּד לְעַמִּי פְּשָׁעָם וְלִבִּית יַעֲקֹב חַטָּאתָם", וכן כל הנביאים הוכיחו לישראל עד שחזרו בתשובה. לפיכך, צריך להעמיד בכל קהל וקהל מישראל חכם גדול וזקן וירא שמים מנעוריו ואהוב להם, שיהיה מוכיח לרבים ומחזירם בתשובה, וזה ששונא את התוכחות, אינו בא למוכיח ולא שומע דבריו, לפיכך יעמוד בחטאיו שהם בעיניו טובים.**⁶

מורה הוראה קבוע ולא רב אורח

ה. ואין ספק שעדיף למנות רב קבוע בבית הכנסת, מאשר להביא רבנים אורחים בכל שבת שימסרו שיעורים, מאחר והמצאות מוכיחה שכשיש רב קבוע, השפעתו הרבה יותר חזקה, כי הוא בקשר תמידי עם הציבור ורואה את צרכיהם, ויודע על איזה עניינים לדבר ולחזק אותם, ואילו רב אורח בא ומוסר כמה שיעורים והרצאות והולך לו, ואינו יודע את הצרכים המיוחדים לציבור הזה דווקא. נכון שזה נחמד מידי פעם לגוון לציבור ולהביא להם רב אורח, אחת לכמה חודשים לרענן אותם, אבל שזו תהיה המתכונת הקבועה של בית הכנסת, אין זה נכון כלל ועיקר. וההסבר פשוט, שכשיש רב קבוע, הציבור מתחבר אליו, ממילא השפעתו גדולה עליהם, ובעיקר בחינוך הילדים, שתמיד מרן זצ"ל היה אומר שזה העיקר שצריך לדבר עם הציבור על דור ההמשך.⁷ ופעם שמעתי מהרה"ג זמיר כהן שדיבר בשבח מעלת רב קבוע במקום, כי מלבד שיש להם את הכתובת למי לפנות בשאלות בענייני הלכה, גם פעמים רבות שהציבור יש להם שאלות בענייני שלום בית וספקות שונות, כגון שהאשה רוצה לנסוע לשבת חתן של קרוב משפחתה, אבל הבעל יודע ששמה בעוונות הרבים לא מתנהגים כל כך בדרך התורה, וכל שכן אם המשפחה לא כל כך מקפידים בענייני צניעות, ואיך הוא ישהה במקום כזה שבת שלימה, איך יקח את הילדים שלו למקום כזה, זה לא פשוט בכלל, אז הוא לא רוצה ללכת. ומאידיך, אשתו רוצה ללכת, ונהיה בלגן ביניהם זה מושך לכאן וזה מושך לכאן. אם אין רב קבוע במקום, למי יבואו ואת מי ישאלו, הרי כל שבת, בא להם רב אחר שמוסר שיעורים והרצאות, ובמוצאי שבת נוסע לעירו לחיים טובים ולשלום ונעלם, וכי יכולים לשאול אותו? איפה ימצאו אותו? ואפילו נאמר שישגו אותו, הרי הוא לא מכיר אותם מי הם, ובפרט בדברים אלו שצריכים שיקול דעת מעמיקה, ופעמים שצריכים להכריע לכאן ופעמים לכאן. אבל כשיש רב קבוע שמכיר אותם, ויודע את הנפשות הפועלות, יודע כמה זמן הם בתשובה, מה הדרגות הרוחניות שהם הגיעו וכו', ובמכלול הדברים, הקב"ה מכוון אותו לענות להם כנאה וכיאה, והכל על מקומו בא בשלום.

לדבר ה' צריכים לקחת רבנים, וכן בשטיבלך, ואם אין להם רב, לא יפה הם עושים, והוא עוול גדול. והעתיק את כל דברי המשנה ברורה בביאור הלכה שהבאנו לעיל, וכתב: העתקנו כל דבריו מחמת נחיצות הענין, לפי שראינו שבבתי כנסיות אשר באמת סומכים על רבנו המשנה ברורה בכל ענייניהם, ואפילו הכי לא מקבלים מורה הוראה שם. וכן הוכיח מדברי הרמב"ם שיש חיוב על כל קהל וקהל מישראל להעמיד להם חכם גדול וירא שמים, שיהיה להם למוכיח ולמורה דרך ולהחזירם בתשובה, ולא יהיה איש על הישר בעיניו יעשה [והעקום בעיניו יעשה], ובמדינתנו, כל בית מדרש הוא קהל בפני עצמו וצריך מוכיח. ועניינו הרואות, שבאמת כל קהילה שיש להם מורה הוראה, מדרך את הציבור ואת בניהם בדרך התורה, ומישרם בדרך ה', הם ובניהם ובנותיהם ביראת ה'. ע"ש. שפתיים ישק, משיב דברים נכוחים.

⁷ וכמו שרואים בתורה, שאף שהיו הרבה מעלות גדולות ועצומות לאברהם אבינו, עמד בעשרה ניסיונות, ויטע אש"ל אכילה שתיה לוי' וכו', וכו', במה מצא הקב"ה לנכון להדגיש את אהבתו וחייבתו אליו? בחינוך בניו אחריו, שנאמר (בראשית י"ח יט וה"י שם): **"כִּי יִבְרָא יְלִיד לְשׁוֹן חַיְבָה וְאַהֲבָה לְמַעַן יִשְׁמַח בְּבָנָיו וְיִתֶּן אֲחֵרָיו, וְשָׂמְרוּ דְרָךְ ה' לְעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפּוֹט".**

⁶ ודע, כי חיוב מינוי רב בבית הכנסת, אינו רק אצל ציבור בעלי בתים אלא גם אצל אברכים ובני תורה, ראשית, לצורך ענייני שאלות בהלכה שמצויים בכל בית ובכל פינה ובכל זווית, ולצערנו גם אברכים רבים לא בקיאים בהלכה למעשה. ואף ומי יתן והיו כל עם ה' בקיאים בהלכה, עדיין כמה חשיבות ונחיצות גדולה יש בדבר, שכאשר יש תלמיד חכם במקום ומנהיג את כולם במרץ ובהתלהבות לתורה ולמצוות, כמה זה פועל מעודד ומחזק, כי הזמן עושה את שלו ופעמים שההתלהבות בציבור דועכת ויורדת, ואין מי שילבא את אש התורה וחמימות המצוות, והגחלים הרוחניות שבלב כל אחד ואחד עוממות, נחלשות ומתקררות. ועל ידי שבא החכם שבמקום ומלהיב ומחזק, דברים היוצאים מן הלב נכנסים ללב ופועלים כיאות. ולבד מזה, כמה השפעה טובה ישנה לרב קבוע במקום בעיקר על בחורי החמד, בחורי הישיבות המסולאים בפז, ובפרט בדרך הזה שרבו הניסיונות ברחוב, ומילה טובה של רב המקום לבחור, פעמים רבות שמצמיחה אותו ומעלה אותו מעלה מעלה, וביודעי ובמכירי קאמינא, בהיותי משרת בקודש במקום כזה לפני כעשר שנים, ועד היום כמה בחורים זוכרים לטובה את המרץ והשאיפות שקיבלו בשנים ההם בסיעתא דשמיא.

גם בשו"ת משנה הלכות (חלק י סימן קס) כתב מפורש, שגם בתי הכנסת החרדים

ו. לבד מזאת, רב קבוע במקום, יש לו קשר גם עם הבחורים הצעירים ומחבר אותם אליו, וכך ביכולתו גם להשפיע עליהם שילכו לשיבות קדושות, ויפרחו ויעלו מעלה מעלה. אבל רב אורח, מקסימום בשבת שהוא נמצא הוא ידבר על המעלה החשובה ללכת לשיבה, אבל הוא לא מכיר 'מִי נְמִי הַהֲלָכִים', 'אֵת מִי אֶשְׁלַח וּמִי יִלְךְ לְנֹי', ולאט לאט הציבור מתקרר. ואילו רב קבוע, ידבר עוד פעם ועוד פעם ועוד פעם עד שהדברים יחללו היטב היטב, וככה ישלח אותם לשיבות. וכמו שסיפרנו בשיעורים הקודמים (עיין גיליונות 31, 33) על אותו בחור שעזב את הבלי העולם הזה, והיום תהילות לאל יושב ועוסק בתורה בישיבה קדושה, ממש פשט צורה ולבש צורה, תענוג להסתכל עליו.⁸ מכאן נלמד כמה נצרך וחינוי לכל בית הכנסת שיהיה רב קבוע שישמור על קשר טוב עם הציבור והנערים, ועל אחת כמה וכמה בדורנו שישנם כל כך פיתויים וניסיונות ברחוב. וברוך השם, לא אלמן ישראל, וישנם גבאים טובים העושים מלאכתם נאמנה, מחלקם יהיה חלקנו. ולכן **אבוך שמציעים לו לכהן כרב בית הכנסת, צריך לבדוק באמת, האם יהיו נכונים לקבל דעת תורה ולהיות ממושמעים כהלכה.**

איני דר אלא במקום תורה

ז. והנה יש לשאול מהמעשה המפורסם במשנה באבות (פ"ו מ"ט): אמר רבי יוסי בן קיסמא, פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד ונתן לי שלום, והחזרתי לו שלום. אמר לי, רבי, מאיזה מקום אתה? אמרתי לו, מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני. אמר לי, רבי, רצונך שתדור עמנו במקומנו, ואני אתן לך אלף אלפים דינרי זהב ואבנים טובות ומרגליות? אמרתי לו, בני, אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם, איני דר אלא במקום תורה. לפי שבשעת פטירתו של אדם אין מלווים לו לאדם לא כסף ולא זהב ולא אבנים טובות ומרגליות, אלא תורה ומעשים טובים בלבד, שנאמר (משלי ו' כב): "בְּהִתְהַלֵּךְ תִּנְחָה אִתְּךָ, בְּשֹׁכֵךְ תִּשְׁמַר עֵלְיָהּ, וְהִקְיָצוּת הִיא תְּשִׁיחֶךָ", "בְּהִתְהַלֵּךְ תִּנְחָה אִתְּךָ" - בעולם הזה, "בְּשֹׁכֵךְ תִּשְׁמַר עֵלְיָהּ" - בקבר, "וְהִקְיָצוּת הִיא תְּשִׁיחֶךָ" - לעולם הבא. וכן כתוב בספר תהילים על ידי דוד מלך ישראל (ק"ט ע"ב): "טוֹב לִי תוֹרַת פִּיךָ מֵאֲלָפֵי זָהָב וְכֶסֶף", ואומר (חגי ב' ח): "לִי הַכֶּסֶף וְלִי הַזָּהָב נְאֻם ה' צְבָאוֹת." ע"כ.

ח. והנה תשובתו של רבי יוסי בן קיסמא שאמר "איני דר אלא במקום תורה", צריכה באור. הרי לכאורה מי עושה את המקום 'מקום תורה'? על ידי שבאים תלמידי חכמים ומקימים שיעורי תורה ומרביצים תורה בעם, ואט אט פותחים גם תלמודי תורה ושיבות קדושות וכוללים, ונהיה המקום מקום של תורה, אם כן למה לא הסכים רבי יוסי להצעה של העשיר הזה. אדרבה, ילך למקום ההוא ויעשה אותו מקום של תורה? אלא רבי יוסי דקדק בדבריו, למה הוא מציע לו כל כך הרבה כסף, וכי שמעתם כדבר הזה, שרב הכי גדול יקבל משכורת של אלף אלפים דינרי זהב ואבנים טובות ומרגליות?! אלא הבין רבי יוסי, שזה העשיר לא רוצה שהוא ידור במקומו בשביל להגדיל תורה, אלא כיון שרבי יוסי היה לו קסם על שפתיו עד שאפילו הגויים היו מכבדים ואוהבים לשמוע אותו, כמבואר בגמרא (פ"ז יח ע"א), שכאשר נפטר רבי יוסי הלכו כל גדולי רומי אחר מיטתו והספידו אותו. לכן הוא הבין שכל כוונתו רק כדי שייצג אותו אצל מלכים ושירים לצורך עסקיו עם מדינות אחרות, לכן ענה לו 'איני דר אלא במקום תורה', כי לא היה מוכן לוותר על התורה אפילו בעד כל הון שבעולם. אבל אם באמת היתה מטרתו להגדיל תורה ולזכות את הרבים, בודאי שרבי יוסי היה הראשון שרץ לזה.

ט. פעם מרן זצ"ל כשדיבר על החשיבות שאברכים יעברו לערים אחרות, כדי לזכות את הרבים, אמר שאדם ינצל את השנים בצעירותו כשעדיין אין לו ילדים או שהם קטני קטנים, שאז לא צריך לתור ולחפש על חינוך הילדים, והרבה יותר קל. אבל גם אברך שיש לו ילדים גדולים יותר, לא בגלל זה ימנע, רק יתן את הדעת מראש על זה, וברוך ה' לא אלמן ישראל, כמעט בכל מקום אפשר למצוא חינוך טוב וחשוב. ואדרבה תהיה לו סייעתא דשמיא יותר, כמו שמרן אמר "מי שדואג לילדים של הקב"ה, הקב"ה דואג לילדים שלו".

זכויות נשות האברכים הללו

י. אשריה ואשרי חלקה של אותה אשה שמסייעת לבעלה בכל זה, ששכרה גדול ועצום יותר מהמחזיק בלומדי תורה, כי היא בפועל עושה מסירות נפש ללכת ולעבור לעיר אחרת, רחוק ממשפחתה, שאין ספק שהקב"ה ירעיף עליהם טללי ברכה ויראו ברכה בעמלם, ועל אחת כמה וכמה אם תעשה גם היא חיל בבנות ישראל, בשיעורים לנשים. וכמו שאמרו באבות דרבי נתן (פרק כו): כל המכניס בריה אחת תחת כנפי שמים, מעלה עליו הכתוב כאילו בראה כאילו יצרה, שנאמר "וְאֵת הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר עָשׂוּ בְּחַךְךָ", וכי אברהם בראם או יצרים, והלא אם יבואו כל הבריות שבעולם לברוא יתוש אחד, אינם יכולים? אלא מלמד שהיה אברהם מגייר את האנשים ושרה מגיירת את הנשים, 'אשר עשה' אין כתיב כאן אלא 'אשר עשו' מלמד ששניהם שקולים בזכות. וכן נאמר (ירמיה טו ט): "וְאִם תוֹצִיא יָקָר מְזוּלָל כְּפִי תִהְיֶה", כפי שנפח נשמה לאדם הראשון.

"ברוך אשר יקים את דברי התורה הזאת"

יא. ונסיים בפברי החפץ חיים בחובת זיכוי הרבים כפי שמעיד תלמידו (החפץ חיים חיוי ופעל"ע עמוד 29, ז'): תכופות היה מצטט את המאמר (ירושלמי סוטה פ"ז ה"ד): "אפילו למד ולימד, שמר ועשה, והיה סיפק [אפשרות] בידו להחזיק ולא החזיק, הרי הוא בכלל (דברים כו כ): 'אָרוּר אֲשֶׁר לֹא יָקִים אֵת דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת'. פירושו של דבר, כי אף התלמיד חכם שעוסק בתורה יומם ולילה ומקיימה, מחויב לסייע בידי אחרים שילמדו אף הם. שתי מצוות נפרדות הן, מצות לימוד התורה לעצמו ומצות החזקת התורה לסייע לאחרים, וכשם שאין העוסק בתורה פטור ממצות סוכה ולולב, כך אינו נפטר ממצות החזקת התורה. בסגנון אחר: אין אדם מישראל רשאי להסתפק במטען הרוחני שרכש לעצמו בלבד. ריבון העולמים, הלא אב רחמן הוא הדואג לכל אחד מילדיו, כל נפש חביבה ויקרה היא בעיניו, ומה צורה תתואר לאדם שלא דאג מעולם לאחיו האביון, אלא הסתפק בכך שלו לבדו טוב יהיה, שהוא לבדו יירש גן עדן, הקב"ה כביכול מעט מאד ישמח על בן אנוכי שכזה. התבוננו, התורה ציותה לאדם שיחוס על רכושו של אחיו (דברים כב א): "לֹא תִרְאֶה אֵת שׂוֹר אָחִיךָ אוֹ אֵת שִׂיּוֹ נְדָחִים וְהִתְעַלְמָתָ מֵהֶם הֲשֵׁב תְּשִׁיבֵם לְאָחִיךָ", מה גדולה אפוא צריכה להיות התעניינותך באישיותו של אחיך לסייע לו ברוח? "עֲזֹב תִּעְזֹב עִמּוֹ", בראותך זולתך מתלבט להושיע לעצמו, אלא שהוא עומד אין אונים, הלא עליך לסייע לו בכל כוחותיך לשאת את משאו. אם כך דורשת התורה מן האדם להתייחס לענייני החומריים של הזולת, הלא דברים קל וחומר בענייני נפש הזולת, אל צרכי נשמתו. האדם החי ודואג גם למען הזולת ונושא בעול הזולת, הלא בו בזמן הוא עושה גם לנפשו". ע"ש.

לא יכל לסבול שיש מקום פורח ומשגשג, ודאג לחרחר ריב ומחלוקת עד שהוכרח אותו חכם לבית ברירה לעזוב בית הכנסת זה, ולנדוד לזכות את הרבים בבתי כנסת אחרים. והנה כעבור שנה, החכם הזה מהלך בדרך, והוא רואה נער לנגדו ללא כיפה, וזיהה שהוא אחד הנערים שהיה מתפלל באותה בית הכנסת, ואביו היה בא לשיעורים בקביעות, וזכר שאביו אמר, שבזכות השיעורים, השתנה כל הבית לטובה, השקפה נכונה, אהבת התורה, ידע נרחב בהלכה, צניעות הבנות, וכל הבית התעלה וישגשג ברוחניות. שאל אותו החכם, איך קרה כדבר הזה? סיפר הנער כי הוא עזב את מקום לימודיו, ויצא לעבוד במשך כל שעות היום. שאל אותו החכם, האם אתה מניח תפילין? ואמר הנער, שזה כמה חודשים שלא הניח תפילין ולא שמר שבת, אך אחר הפצרותיו של אביו, חזר להניח תפילין בלבד, אבל עדיין הוא לא שומר שבת ולא מתפלל. וזה חוץ ממה שחוזר לביתו בכל לילה בשעות מאוחרות, ומתחבר לחברים כמוהו, השם יצילנו. אמר לי החכם הזה, מי יודע, אילו שיעורי התורה היו ממשיכים, מסתבר שאביו היה נשאר ונא לתפילות והשיעורים, והבית היה ממשיך לפרוח ולשגשג. אבל עתה שהאבא התקרב, בעוונות גם בני אחריו התקררו עד מטה.

⁸ אני זוכר שהיה בחור אחד שהייתי רואה אותו מידי פעם, ה' יסלח לי, היה לי קשה להסתכל עליו, נראה מגושם, מלא "רוח", רעש וצלצולים, וכיפה של חצי גרוש על הקודקוד שלו. גם אחת ל... כשהייתי רואה אותו בא לבית הכנסת, זה היה נראה כאילו הוא בא סתם ככה, בשביל להניח תפילין כמה דקות, להחתיים את הכרטיס וללכת. והנה לפני כמה חודשים, אני רואה איזה בחור שמגיע לשיעורים שלי בערב, מתפלל יפה ומקשיב יפה, ממש תענוג. לאחר כמה ימים התעניינתי אתו, מי הוא ואיזה הוא, הוא אומר לי שכבר חצי שנה שהוא הלך ללמוד בישיבת "אור החיים", ופתאום נפל לי האסימון שהוא אותו בחור מגושם וכו' וכו', והנה עכשיו ישתבח שמו לעד 'פנים חדשות באו לכאן', איזו ענוה, איזו עדינות, ממש הרגשתי את דברי הרמב"ם (הלכות תשובה פ"ז ה"ח): בעלי תשובה דרכם להיות שפלים וענווים ביותר.

ופעם סיפר לי תלמיד חכם אחד שהרביץ תורה בבית כנסת מסוים, והשתדל שם גם בקרב הנערים הצעירים להרעיף עליהם חום ואהבה ולקרבם. אבל כרגיל, היצר הרע